

3 JAZYK MLUVENÝ A PSANÝ

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

I v této části najdete nejdříve český text, poté paralelní německý text. Český text Vám přiblíží téma dané části, německý text Vám umožní porozumět odborným pojmům.

Nejdříve se zaměříme na písmo, písemný projev a vysvětlíme si rozdíl mezi mluveným a písemným jazykem.

CÍLE KAPITOLY

popsat vznik písma, vysvětlit rozdíly mezi písemným a ústním projevem, procvičit nový německý pravopis

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

mluvený projev, písmo ideografické, obrázkové, piktografické, klínové, švabach, kurent, reforma německého pravopisu, nový pravopis

Většina jazyků se vyskytuje ve dvou různých podobách: mluvené a psané. Mezi oběma podobami existují značné rozdíly, a to jak z hlediska diachronního (vývojového, historického), tak i pokud jde o jejich současný stav (hledisko synchronní). Mluvená forma se rozvíjela od samých počátků existence člověka, tedy po dobu několika milionů let, a stala se tím nejdůležitějším, čím se člověk odlišil od zvířat. (Černý 2008, 42)

3.1 Rozdíl mezi mluveným a psaným jazykem

Za mluvenou řeč je považováno, pokud se mluví bez předchozí písemné přípravy, protože mezi spontánním projevem a ústním projevem předem připraveným je řada rozdílů. Mluvčí má možnost se v řeči vracet, obměňovat již řečené, doplňovat s ohledem na posluchače, protože může partnera pozorovat a reagovat na něj. Projev je tedy volnější, proměnlivější než projev

psaný nebo připravený. Aby posluchač vnímal, co je mu sdělováno, tvoří mluvčí kratší věty, aby je partner stačil sledovat, vrací se k důležitým bodům, vysvětluje je. Projev doplňuje gesty, mimikou, pracuje s hlasem, je emočně zabarvený. (Šimečková 2004, 52-53)

U psaného projevu je opakování a parafrázování zbytečné, protože čtenář se může v textu i několikrát vracet, může číst věty opakovaně. Proto bývají věty delší, jejich výstavba pečlivě strukturovaná. Sdělení má mít logickou strukturu, mělo by být úplné, jelikož ho pisatel nemůže doplnit. Písemný projev je většinou určen většímu počtu čtenářů, kromě soukromých dopisů. Je proto méně adresný a používá stylově neutrální prostředky. Rozdíly v projevu ukazuje následující tabulka:

Mluvená zpráva	Psaná zpráva
rozdělení na více vět	informace v jedné větě
verbální styl	nominální styl
vedlejší věty s <i>wenn, dass</i>	méně vedlejších věty s <i>wenn, dass</i>
méně pasiva a genitivu	užití pasiva a genitivu
menší počet složenin	větší počet složenin
hovorové výrazy	spisovný jazyk
četnost užití modálních částic (<i>ja, doch..</i>)	malé užití modálních částic

(Šimečková 2004, 53)

Naproti tomu psaná podoba se objevila se teprve nedávno; písmo vzniklo přibližně před pěti tisíci lety. Navíc bylo jeho užívání zpočátku omezeno na několik starověkých civilizací a v nich na omezený počet jedinců. Jen velmi zvolna se pak rozšiřovalo do dalších zemí. Do českých zemí se dostalo až v 9. století v souvislosti s šířením křesťanství. Mnoho jazyků písmo neznalo ještě na počátku 20. století a některé přírodní národy ho neznají dodnes. (Černý 2008,42-43)

3.2 Vývoj písma

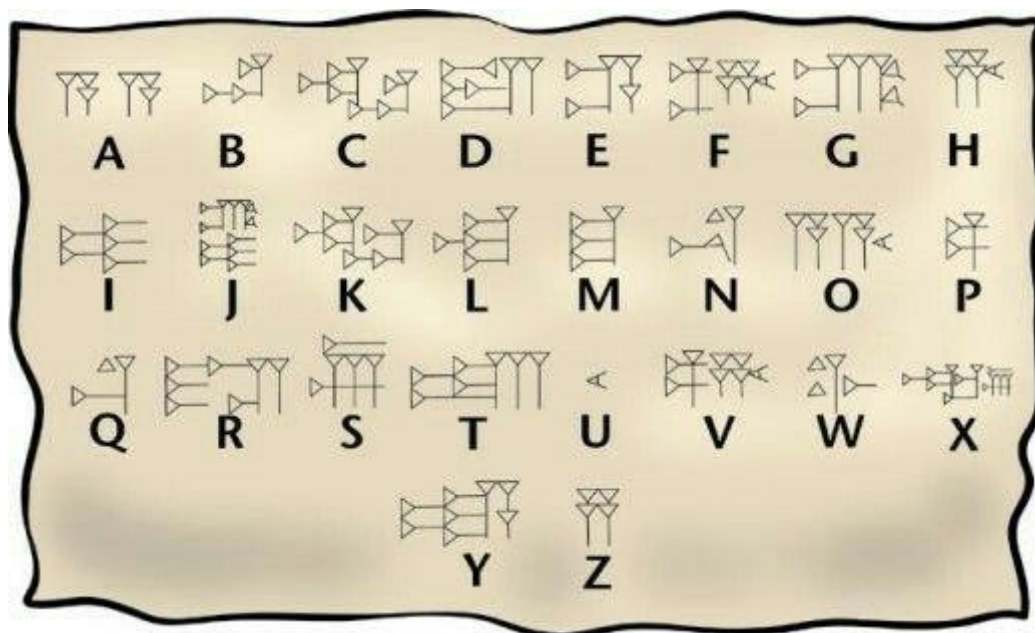
Když se v dávných dobách setkali příslušníci různých kmenů a nerozuměli si, protože mluvili různými jazyky, používali často gesta, mimiku a také jednoduché obrázky. Z takových obrázků se později vyvinulo obrázkové písmo, Tyto obrázky nebyly ještě písmem, jelikož základní vlastností kteréhokoli znaku je totiž to, že označuje určitou jazykovou jednotku, buď celé slovo nebo slabiku nebo hlásku. Obrázky se však vztahovaly k zobrazenému předmětu, což umožnilo dorozumívání.

Skutečné písmo vzniklo, když se obrázky začaly spojovat s jazykovými jednotkami, s celými morfémy, slovy. Došlo k tomu nezávisle na sobě na několika místech na světě: ve starém Egyptě, Sumeru, Číně a v říši Mayů. Pro takové písmo se vžil název „ideografické“ nebo také „slovní“ a jeho charakteristické vlastnosti jsou: znak (někdy i několik znaků) označuje slovo a pro každé slovo je tedy potřebný zvláštní znak; text je psán rébusovým způsobem. Zpočátku měly jednotlivé znaky podobu původních obrázků (takovému písmu se někdy proto říká „obrázkové“ nebo „piktografické“). Jako příklad mohou sloužit staré egyptské hieroglyfy.

Protože se však v této fázi obrázky nevztahovaly k zobrazeným předmětům, ale k morfémům příslušného jazyka, začaly se stylizovat a zjednodušovat.

Značné zjednodušení znamenalo písmo slabičné; vyvinulo se z ideografického tak, že příslušné znaky přestaly používat k označování celého morfému (slova) a začaly označovat pouze slabiku; úspornost tohoto systému je dána tím, že slabik je v každém jazyce, na rozdíl od slov, omezený počet (zpravidla několik stovek), a slabičné písmo proto vystačí s omezeným počtem znaků. (Černý 2008,42-43)

Četné literární památky se zachovaly z Mezopotámie. Nejznámější je Epos o Gilgamešovi, který je datován někdy do 3. tisíciletí před Kristem. Dále se zachovaly sumerské slovníčky. V té době existovaly školy, archívy a knihovny. Používalo se klínové písmo, tesané do kamenných destiček.

Obr.3: Klínové písmo¹

Od počátků českého písemnictví se pro záznam češtiny užívalo latinské písmo. Nejstarší slovanské písmo hlaholici sestavili věrozvěstové Konstantin a Metoděj v 9. století v rámci své mise do Velkomoravské říše. Čeština však převzala, pod vlivem němčiny, latinku. O něco později vznikla cyrilice, která byla sestavena na přelomu 9. a 10. století v Makedonii na základě velkých řeckých písmen a používali ji pravoslavní Slované.

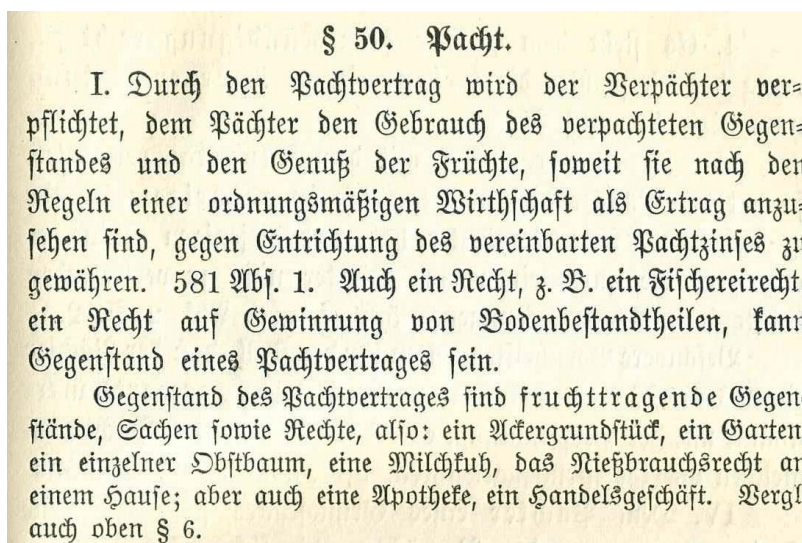
¹

https://cz.pinterest.com/pin/388787380316681129/?nic_v1=1aCDStahm7IGykbWjTxAbUloJNDARL83UVcMsIwsgUImWc%2FhQaJsdMoA%2BELCry7sIV [18. 3. 2020]

†	Ɔ	ʋ	g	d	ε	ʒ	dz
z	i	i	g	k	l	m	n
o	p	r	s	t	u	f	x (kh)
o	ts	č	š	št	w/a	i	y
æ/e	yu	z	yž	š	yš	f	i/v

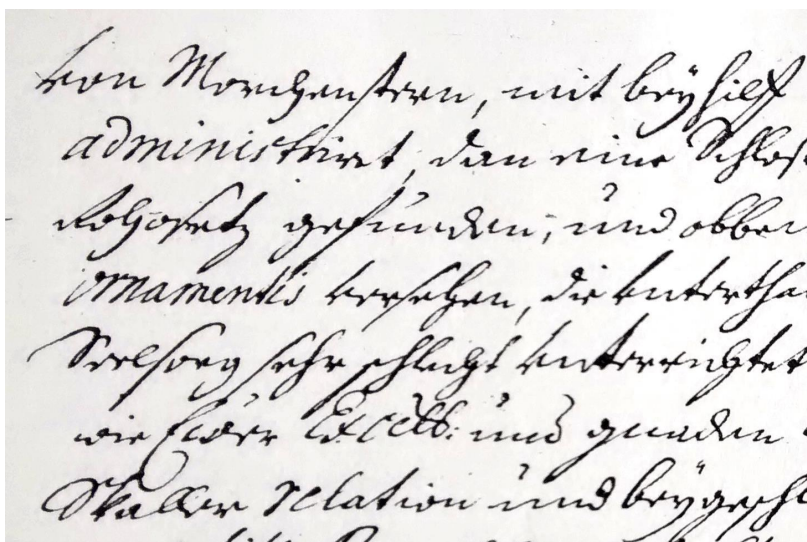
Obr. 4: Hlaholice²

Základním tiskovým písmem 16. stol. se stal švabach, novogotická latinka. V Německu byl švabach od 2. pol. 16. stol. Používán již jen v soukromých listinách a od 18. stol. byl zcela nahrazen frakturou. Správně by se pojmu fraktura mělo užívat pro tiskové novogotické lomené písmo, kurent je psaná forma - kurent. Do českého knihtisku pronikal od konce 15. stol. a držel se zde společně s frakturou jako základní tiskové písmo do začátku 19. stol. Používalo se až do roku 1941, kdy bylo nahrazeno humanistickým písmem.

Obr. 5: Švabach

² <http://www.dejepis.com/ucebnice/velka-morava/> [18. 3. 2020]

Obr. 6: Kurent

3.3 Změny pravopisu

Zvuková stránka jazyků se stále vyvíjí a proto se rozdíly mezi mluvenou a psanou podobou prohlubují, protože písmo na změny nereaguje. Jediným možným způsobem, jak přiblížit psanou podobu jazyka mluveného, je reforma pravopisu. Té ale brání především konzervativní postoj těch institucí, které o tom rozhodují. Kromě toho je prakticky neproveditelné, stejně jako v době zavádění písma, aby pravopis (ortografie) dokonale odpovídal mluvenému jazyku. Pokud se pravopis nemění po dlouhou dobu, rozdíly mezi oběma podobami jazyka mohou být propastné, jak to dnes můžeme pozorovat např. v angličtině a ve francouzštině. O tom více v další kapitole.

3.4 Sprechen

Die Frage danach, was Sprache ist und wozu sie dient, scheint auf den ersten Blick einfach zu sein, weil es selbstverständlich ist, sie als Mittel zu verstehen, mit dessen Hilfe wir uns zu verständigen. Die Sprache benutzen wir zur Kommunikation. Aber **die kommunikative Funktion** der Sprache ist nicht die einzige Funktion. Es gibt auch sprachliche Äußerungen, die dem kommunikativen Zweck nicht dienen. Wie ist es z.B. zu verstehen, dass Leute auch sprechen, ohne dass irgendjemand in der Nähe ist? Oder dass Leute ganze Bücher schreiben, ohne die Absicht zu haben, sie je einem anderen zum Lesen zu geben, wie das z.B. mit den Tagebüchern der Fall ist. Man schreibt Einkaufslisten, oder Notizen, um diese Informationen zu einem späteren Zeitpunkt zu lesen.

3.5 Die Schrift

Die Schrift ist ein künstliches Zeichensystem. Sprache existiert nur als gesprochene Form, d. h. in Form von Schallwellen. Im Laufe der Geschichte hat der Mensch dem Gesprochenen

Zeichen zugeordnet. Schrift speichert Daten und kann sie somit bewahren, archivieren. Schrift kann über Raum und Zeit transportiert werden. Heute gelingt das durch technische Entwicklung auch mit Sprache.

Die Schrift entwickelte sich vom Bild über das einfache Symbol zu den kleinsten Einheiten, dem Buchstaben. Die Bilderschrift entstand etwa 10000 bis 3000 v. Chr.

Im alten Mesopotamien wurden etwa ab dem 9. Jahrtausend v. Chr. tönerner Rechensteine benutzt. Diese Rechensteine waren etwa 500 Jahre lang fast unverändert im Gebrauch. Als Verbesserung dieser Methode galt die Einführung von hohlen eiförmigen Tonbörsen. Später wurden die Steine durch abgerundete Tonplatten ersetzt. In der letzten Stufe vor der eigentlichen Schriftentwicklung enthielten diese **Tontäfelchen** bereits bildhafte Darstellungen, die die gezählten Gegenstände benannten.

Die erste Form der Schrift in Mesopotamien ist die **piktografische Wortschrift**. Sie enthält sowohl naturalistische Bilder von Tieren, Pflanzen, Geräten usw. als auch abstrakte Symbole ohne unmittelbar erkennbaren Bezug zu realen Gegenständen. Einige der Piktogramme zeigen Abbilder von Rechensteinen, z. B. einen Kreis mit einem eingeritzten Kreuz.

Die Schriftzeichen (Bilder) wurden ohne vorgegebene Reihenfolge in die eingezeichneten Kästchen geritzt. Jedes Zeichen bezog sich immer auf einen konkreten Gegenstand. Das hieß, es musste eine große Anzahl von Zeichen verwendet werden. Ein größerer Nachteil aber war die Ungenauigkeit der Schrift. Sie enthielt viele Mehrdeutigkeiten, da ein Zeichen für eine Reihe von Begriffen stand. In diesem Stadium war die sumerische Schrift eher eine Gedankenstütze als ein Mittel, um etwas zu dokumentieren und zu archivieren. Diese Schrift diente also nicht dazu, jenen etwas mitzuteilen, die keine Kenntnis von dem Vorgang hatten. Mit einer pictografischen Schrift war es nicht möglich, komplexe Gedankengänge zu formulieren.

Trotzdem finden sich in den sumerischen Texten bereits erste **Phonetisierungsansätze**. So werden einige Zeichen bereits als Silbenzeichen benutzt. Damit wurde versucht, genauere Bestimmungen von Gegenständen zu ermöglichen. In Ägypten entwickelten sich so die Hieroglyphen, die ein Zeichensystem mit pictografischen, ideografischen und phonetischen Merkmalen sind.

Nr. 7: Sumerische Bildzeichen (Piktogramme)

Eine entscheidende Veränderung der sumerischen Schrift vollzog sich durch den Übergang zur Keilschrift. Dieser fand etwa 2700 bis 2600 v. Chr. statt. Er ging einher mit der Veränderung des Schreibgerätes und dem Anstieg der Anzahl von notwendig werdenden Texten. Indem die Zeichen nicht mehr eingeritzt, sondern eingedrückt wurden, war ein bequemes und schnelleres Schreiben möglich. Dieses Eindrücken führte dazu, dass die Rundungen in den sumerischen Schriftzeichen durch Winkel (Keile) ersetzt wurden. Das bewirkte eine sehr starke Abstraktion der ursprünglichen Schrift.

Auf deutschem Boden begannen gelehrte Schreiber ungefähr um das Jahr 750, Texte in der Sprache des eigenen Volkes zu schreiben. Vorher hatten sie jahrhundertlang nur lateinisch geschrieben. Bis heute sind es also bereits zwölf Jahrhunderte, aus denen schriftliche und seit dem 15. Jahrhundert auch gedruckte Texte überliefert sind.³

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Vypište si důležité odborné pojmy a vytvořte si z nich česko-německý slovníček. Zamyslete se nad cíli kapitoly. Poznámky vložte do portfolia.

SHRNUTÍ KAPITOLY

V této kapitole jsme se věnovali problematice písma. Popsali jsme si, jak vzniklo písmo, jak se vyvíjelo české a německé písmo. Vysvětlili jsme si rozdíl mezi písemným a ústním projevem. V závěru jsme si představili webovou stránku k novému německému pravopisu, kde je možné si udělat test znalosti pravopisu a bezplatně si jej procvičovat.

³ <https://www.lernhelfer.de/schuelerlexikon/deutsch/artikel/bilderschrift> [19. 3. 2020]